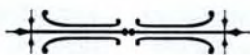

Jegyzetek

- ¹ Raffai Mária: *A hazai számítástechnika előttörténete* (1999). In: www.sze.hu/~raffai/org/raffai-infotort.pdf.
- ² Z. Karvalics László: *Információs, társadalom, történelem* (Budapest, 2003. 153. p.)
- ³ Raffai Mária, 1999: i. m.
- ⁴ Z. Karvalics László: i. m., 153. p.
- ⁵ A folyamatról részletesebben lásd itt: <http://www.ujhelyi.sulinet.hu/X7/iskolaszgh/troliskolagep.html>.
- ⁶ Kőrösné Mikis Márta: *Az informatika helyzete és fejlesztési feladatai* (Új Pedagógiai Szemle, 2002. 6. In: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=2002-06-hk-Korosne-Informatika.html>)
- ⁷ Dessewffy Tibor: *Az információs társadalom lehetőségei Magyarországon* (Médiakutató, 2002. 1. In: http://www.mediakutato.hu/cikk/2002_01_tavaszi/08_informacios_tarsadalom/02.html)
- ⁸ Baranyi Dávid: *Az információs-technológiai forradalom gazdasági aspektusai* (2003). In: http://elib.kkf.hu/edip/D_10086.pdf.
- ⁹ Dessewffy Tibor, 2002: i. m.
- ¹⁰ Dessewffy Tibor, 2002: i. m.
- ¹¹ Z. Karvalics László: i. m.
- ¹² Információs Társadalom- és Trendkutató Központ (ITTK), *Elektronikus közgazdaság – Éves jelentés* (2008). In: www.ittk.hu/web/ittk_egov_eves_jelentes_2008.pdf.
- ¹³ *Informatikai Átfogó Stratégia* (2008). In: www.ekk.gov.hu/hu/ekk/letoltheto/informatikai_atfogo_strategia.pdf.
- ¹⁴ In: www.ekk.gov.hu/hu/ekk/letoltheto/informatikai_atfogo_strategia.pdf.
- ¹⁵ Információs Társadalom- és Trendkutató Központ (ITTK) (2007), *Magyar Információs Társadalom Jelentés 1998–2008: Jelentés az elmúlt évtizedről*. In: http://www.ittk.hu/web/docs/ITTK_MITJ_1998-2008.pdf.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ In: <http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html>.
- ¹⁸ Nemzeti Hírközlési Hatóság, *Lakossági távközlési szokások* (2006). In: www.nhh.hu/dokumentum.php?cid=13364.
- ¹⁹ In <http://www.alexa.com/topsites/countries/HU>.
- ²⁰ A magyar nyelvű *Wikipédia* történetéről részletesebben lásd itt: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Wikip%C3%A9dia.
- ²¹ Információs Társadalom- és Trendkutató Központ (ITTK) (2008): *e-Befogadás Magyarországon, Éves Jelentés 2008. Fókuszban: az idősödők befogadásának problematikája*. In: www.ittk.hu/web/docs/ebefogadas_eves_jelentes_2008.pdf.
- ²² Uo.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Csepeli György: *Az információs társadalom Magyarországon 2007–2010* (2006). In: www.csepeli.hu/prezentaciok/csepeli_infotars_mo_2007_2010.pdf.
- ²⁵ Eneten Közvélemény- és Piacutató Központ: *Lakossági internethasználat: Tanulmány a Nemzeti Hírközlési Hatóság részére* (2005). In: www.nhh.hu/dokumentum.php?cid=9615.
- ²⁶ ITHAKA et al.: *A digitális jövő térképe: a magyar társadalom és az Internet* (2006). In: www.ithaka.hu/index.php?name=OE-DocManager&file=download&id=2854&keret=N&showheader.
- ²⁷ Molnár Szilárd: *A digitális szakadék nemzetközi kutatásának eredményei* (2002). In: www.socio.mta.hu/miszt/uzseged/molnarsz.htm.
- ²⁸ Pintér Róbert: *Konferencia-beszámoló: Digitális szakadék* (2002). In: www.mtapti.hu/mszt/ittk/pinter.htm.
- ²⁹ Csepeli György: i. m.
- ³⁰ Gyenge Zsolt: *Digitális szakadék* (2009). In: http://ktnye.akti.hu/index.php/Digit%C3%A1lis_szakad%C3%A9k.
- ³¹ Dányi Endre–Dessewffy Tibor–Galács Anna–Ságvári Bence: *Információs társadalom, Internet, szociológia* (Infonia, 2004. 1., 7–25. p. In: www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2004_1/2004_1_danyi_endre_dessewffy_tibor_galacz_anna_sagvari_bence.pdf; DiMaggio, Paul–Hargittai, Eszter–Neumann, W. Russell–Robinson, John P.: *Social Implications of the Internet* (Annual Review of Sociology, 2001. 27., 307–336. p. In: www.wykladowcy.wspa.pl/wykladowca/pliki/pic/upload/12/social_implications_of_the_internet.pdf)
- ³² Sárközy Tamás: *Az információs társadalom és a jog*. In: *Információs társadalom és jogrendszer* (Budapest, 2002. 13. p.)
- ³³ Verebics János: *Elektronikus gazdasági kapcsolatok joga: az információs társadalom jogának alapkérdései az európai jogharmonizáció keretében* (Budapest, 2001. 57. p.)
- ³⁴ Verebics János: *Az információs társadalom jogi kérdései* (Budapest, 2006. 33. p.)
- ³⁵ Verebics János ábrájának egyszerűsített változata: Verebics János, 2006: i. m.
- ³⁶ In: <http://index.hu/tech/net/internet>.
- ³⁷ In: <http://www.truste.com>.
- ³⁸ További felhasznált oldalak: www.ekk.gov.hu/hu/ekk/strategia, www.meh.hu, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Index.hu>, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Freemail>, <http://hu.wikipedia.org/wiki/IWiW>, www.origo.hu/techbazis/internet/20071001-tizeves-a-freemail.html, http://startlapszerkeszto.blogter.hu/284645/startlap_es_alaphu_mozgalom, www.ujhelyi.sulinet.hu/X7/iskolaszgh/troliskolagep.html, <http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html>, www.emagyarorszag.hu/object.4d49073c-9648-4128-a7af-6b4320efd444.ivy.

Fleck Zoltán

Normakövetés és társadalmi zavarok

A normakövető és normasértő magatartás értelmezése a társadalomtudományok nagy kihívásai közé tartozik. A szociológia mint a válság tudománya folyamatosan saját kiindulópontjait, emberképét fogalmazza újra, hiszen a *homo sociologicus* normakövető ember, hasonlóan a jog feltételezéséhez. Éppen a válságok teremtenek azonban sokszor olyan helyzeteket, amikor a társadalmi, az erkölcsi, a jogi normák, a szokások, illetve az illemlék elenyésznek, megváltoznak vagy éppen érvényüket veszítik. Ezt a normaromlást a kortársak szükségképpen válságként, kellemetlenségként, összeomlásként, vagy egyenesen tragédiaként élik meg.

A szabályok átalakulása permanens, köztudomásúlag léteznek „örök” törvények, olyan együttélési szabályok, amelyek különös stabilitással rendelkeznek. De

nincs olyan szabály, amelynek ne léteznék megsértése, figyelmen kívül hagyása vagy elutasítása. Sőt, az egyetértés a normával sem biztosíték a követésre vonatkozó készségre. Súlyos bűncselekményeket elkövetők is képesek mélyen egyetérteni azzal, hogy tettük a közösség büntetését vonja maga után. Az egyetértés a szabállyal, annak követése, a norma ismerete és mind-

azok a tényezők, amelyek a szabályok követését vagy megsértését magyarázhatják, összetett és nehezen kibogozható kapcsolatban vannak egymással, az okozati összefüggésekről általában csak feltételezéseink lehetnek. A normazavar és válság kauzális kapcsolatának kérdését ezért fel sem vetem, ellenben a használt fogalmak értelmét igyekszem tartalommal megtölteni: mit értünk normazavar és válság alatt? A komplex jelenségek okainak keresése sokszor túlzott leegyszerűsítésekhez vezet: a válság okaként a gyors változásokat, a kapitalizmust, a globalizációt, valamiféle nemzeti végzetet vagy az öröklött tényezők útfüggőségeket okozó hatását egyaránt lehet találni.

I. Válságértelmezések

A rendszerváltás óta eltelt két évtized a kortársak számára hosszú időnek tűnik, különösen a várakozások teljesülésének arányaihoz képest. Önmagában az is képes a válság érzetét erősíteni, hogy várakozásaink jelentősen meghaladták a tényleges lehetőségeket, vagy a javulás túl lassúnak tűnik. Kétségtelen azonban, hogy a rendszerváltás után húsz évvel felhalmozódó válságokat nem sorolhatjuk minden további nélkül a hamis tudat osztályába. Figyelemmel kell lennünk viszont arra, hogy a nagy társadalmi változásokat a társadalomtudomány hagyományosan válságteremtő hatásúnak írja le. A legismertebb értelmezések a magyar társadalom állapotának megértéséhez is hozzájárulhatnak. Persze nincs olyan fogalom, amely önmagában elégséges lenne társadalmi környezetünk jelenlegi állapotának megértéséhez.

A legismertebb klasszikus válságértelmezés az Émile Durkheimtől (1858–1917) származó *anómia*, amely a társadalmi változás sebességével, kiterjedtségével hozza összefüggésbe a normák elbizonytalanodását. A magyarországi rendszerváltás összetett és gyors változásai mindezek szerint a régi igazodási pontok, szabályok és viselkedési minták elveszésével és újak megjelenésével jártak. De a bűnözési mutatók vagy az önpusztító devianciák adatai csak részben támasztják alá ezt a magyarázatot. Az öngyilkosság mutatószámai a rendszerváltást közvetlenül megelőző időkben javuló tendenciát vesznek fel, és ez sokáig nem is változik. Az *anómia* eredeti magyarázata szerint ez valószínűtlen. Konzervatív értelmezésre ad lehetőséget megszületése óta Ferdinand Tönnies (1855–1936) elmélete, amely a hagyományos közösségek felbomlásából eredezteti a modern társadalom válságát. Az ősi, természetes emberi kötelek elveszése gyökeretelenné, magányossá tette az embert: ez a válság elsősorban a társadalmi integráció válsága. A rendszerváltás piacgazdaságot, demokráciát és jogállamot létrehozó nagy mozgásai valóban a kapitalista modernizáció felé sodorták az országot, annak minden sajátos válságjelenségével együtt.

Természetesen növekedett az egyenlőtlenség, megjelent a munkanélküliség és a kapitalizmus által kitermelt magasabb fokú kockázatok. Ez utóbbi tényező Ulrich

Beck (1944–) nagyhatású értelmezését juttatja eszünkbe a kockázat-társadalomról. Hirtelen, viszonylag kevés felkészüléssel engedve szembesültek a volt szocialista társadalmak a választás kényszerével, a választásokkal együtt járó egyéni felelősséggel, az állami gondoskodás leépülésével. Az életstratégiák, egzisztenciális döntések hosszú távú hatásai, a kiszámíthatatlanság és kiszolgáltatottság, védtelenség érzetével jártak. A függés, az állami paternalizmus, a hirtelen kilépés a korlátozott szabadság állapotából tájékozódási zavarokat és félelmeket táplált, amelyek bűnbakkereccsel és erős piacellenességgel jártak.

A lengyel származású szociológus, Piotr Sztompka (1944–) civilizációs inkompetenciának nevezi a poszt-kommunista társadalmak felkészületlenségét a piac, demokrácia, alkotmányos jogállam befogadására. A formális, intézményi változások mögött sokszor a verseny és közösségvállalás arányainak, a demokratikus magatartásnak, a mások jogait elismerő viszonyulásoknak a hiánya húzódik meg. Ennek következtében a hagyományos, a nagy átalakulás során átvett, inkorporált intézmények üres vázoknak bizonyulnak, amelyekben tenyészik a korrupció, a tekintélyelvű értékrendszer, a merev hierarchikus gondolkodásmód, és ahol mindennapos tapasztalat a menekülés a szabadságtól.

II. Mi van válságban?

Az utóbbi időben politikusok, közírók, sőt közjogi méltóságok is előszeretettel értelmezték a válság természetét, ezzel legtöbbször maguk is hozzájárulva a politikai válsághoz. Ízléstől és politikai szándékoktól függetlenül lehet hallani gazdasági, politikai, társadalmi, érték-, sőt erkölcsi válságról. A jogi intézményrendszer tudományos kutatójaként fontosabbnak gondolom az intézmények, az intézményi kultúra, illetve az intézmények működését vezérlő értékek válságát. Mindezek ugyanis a társadalmi normakövetés alacsony szintjének közegében fejtik ki egymást erősítő hatásukat. A mindennapi élet kereteit, az emberi kapcsolatokat, az egyéni életstratégiákat néhány nagy rendszer teljes átépülése valóban jelentősen átszabta: például az átmenet a diktatúrából demokráciába, vagy a szocialista tábor zártságából egy nyitott és globális világba.

Hasonlóképpen, a szocialista korlátozott fogyasztásból a kapitalista fogyasztói társadalomba, a munka biztonságának világából a munkanélküliség fenyegetésébe, a viszonylagos biztonságból a kockázatokkal teli életbe tartó átmenet az elfogadott és működőképes értékek változását is jelentette. A *Pew Global Attitudes Project* (PGAP)¹ kutatása szerint a demokrácia alapértékeinek támogatottsága a rendszerváltás elejéhez képest 2009-re a volt szocialista államokban csökkent. A többpártrendszert ma Magyarországon tizennyolc százalékkal kevesebben értékelik pozitív változásként, mint 1991-ben: vagyis ötvenhat százalék, az 1991-es hetvennégy százalékkal szemben.

Még nagyobb a visszaesés a piacgazdaság értéklésében: a megkérdezettek mindössze negyvenhat százaléka gondolja ma azt, hogy ez pozitív változás, míg tizennyolc évvel korábban a piacgazdaság támogatottsága nyolcvan százalékos volt. Ezzel Ukrajna után a magyar társadalom a legkevésbé piacbarát. A magyar megkérdezettek közül hetvenkét százalék gondolja azt, hogy az emberek ma rosszabbul élnek, mint a kommunizmusban. Összevetésként, Lengyelországban például ez az arány mindössze csak harmincöt százalék. Sem a demokráciát, sem pedig az Európai Uniót (EU) nem igazán látjuk egy kedvező fejleménynek.

Arra a kérdésre, hogy mi a fontosabb, az erős demokrácia vagy a jól működő demokrácia, a posztkommunista társadalmak a régebbi demokráciákkal szemben inkább a materiális javak biztonságát választják. Csehországban és Szlovákiában negyven százalék fölötti azok aránya, akik a demokráciát tartják fontosabbnak, Magyarországon csak húsz százalék. Hetvenhárom százalék pedig egyértelműen a gazdaságra szavaz. Összehasonlításképpen: a spanyol társadalom huszthat-huszonnyolc százalék arányban részesítette előnyben a demokráciát. A normakövetési hajlandóság szempontjából nagyon kedvezőtlen képet festett a TÁRKI által közzétett összehasonlító európai értékvizsgálat kutatási eredménye.² Ebből az értékvizsgálatból számos elgondolkodtató összefüggés látszik, a normák esélyeit tekintve azonban különös figyelmet érdemel, hogy a magyar társadalom igen nagy arányban fogadja el azt, hogy a személyes haszon és a tisztességes magatartás bizony gyakran szembekerülnek egymással. Azzal a kijelentéssel például, hogy „ha az ember pénzt akar keresni, nem mindig járhat a tisztességes úton”, a Magyarországon megkérdezett emberek jóval az európai átlag felett értenek egyet. A társadalom értékrendszerének ilyen állapota az a háttér, amely a jogrendszer számára egyrészt a kiinduló feltételeket biztosítja, másrészt maga is a jogrendszer működésének sajátos következménye.

III. A jog válságai

A jog és társadalom kölcsönhatása bonyolult összefüggésrendszer, ezért most csak azokat a pontokat foglalom össze, amelyek arra az alapvető kérdésre igyekeznek válaszolni, hogy van-e köze a válsághoz a jognak? Három alapvető, a rendszerváltás idejére visszavezethető illúziót gondolok olyannak, amelyek rombolták a társadalom viszonyát a joghoz, és hosszú távon csökkentették az esélyét egy normakövető kultúra kialakulásának. Mindhárom illúzió mély történelmi gyökerekkel rendelkezik, különböző formákban korábban is kedvezőtlen hatással voltak a jogi kultúrára, a társadalom normakövetésére vagy a jog normatív erejére. Az egyik rendszerváltó illúziót minden bizonnyal a joggal kapcsolatban megnyilvánuló túlzott várakozások okozták: az a hit, hogy a jogi eszközzel minden tár-

sadalmi feszültséget gyorsan meg lehet oldani. Ez az intézményi derülítés viszonylag gyorsan elenyészett, keserű csalódást hagyva maga után. A társadalom irányításában azonban a *command and control* (C2) szemlélet, a társadalmi valóság elhanyagolása marandó maradt. A korábban sem ismeretlen *instrumentalizmus* a jogi eszközt pusztán technikai elemnek tekintti, a norma érvényesülésének társadalmi és kulturális feltételei pedig rendszerint elhanyagoltaknak bizonyulnak. Ez jelenik meg többek között abban a sajátosságban, hogy a hatásvizsgálatok szinte ismeretlenek a jogalkotásban.

A második illúzió a társadalom és az állami jog viszonyában elsősorban az ellenségességet látja, következőképpen minden állami beavatkozást a társadalom szövetébe elutasít. Ez az antipolitikai hagyomány a diktatúra demokratikus ellenzékéből hagyományozódott át a jogállami viszonyokra. A demokrata illúzió szerint a civil társadalom elégséges alapja a demokratikus jogállami működésnek, tehát minden alapjogi korlátozás tilalmas, mert nem veszélyezteti semmi társadalmi a demokratikus berendezkedést. Ha ilyenek átmenetileg mégis lennének, akkor azokat a társadalom immunrendszere magától kiveti magából, következőképpen nem kell intézményes védelem. Ez a logika az újnácizmus rohamos terjedésével látványos csődöt mondott.

A harmadik illúzió a jog professzionalizmusára vonatkozik. Az állam és a jog intézményi működésének megítéléséből a laikusokat, illetve az intézményen kívülieket kizáró szemléletmód a jogot a jogászai szakértelem kizárólagos területének képzele. Ez a szemlélet a hatalomgyakorlás ellenőrzését vonja kétségbe. A hazai jogi és politikai hagyományok kevés olyan elemet tartalmaznak, amelyek a felelősség kultúrájának jelenlétére utalnának. Sokszor idegen tőlünk a számonkérhetőség vagy a nyilvánosság igénye. Ezért még ma is küzdelmeket kell folytatnunk azért, hogy a közhatalom működésének lényeges adatai nyilvánosságra kerüljenek, illetve hogy a hatalom gyakorlóinak tevékenysége felett ellenőrző lehetőségek álljanak. A titkosítási hajlam, a számonkérhetőség elutasítása két évtizeddel a rendszerváltás után is jellemző elemei a jog működésének. A professzionális szabályok bonyolultsága, a szakmai döntések demokratikus ellenőrzésének lehetetlensége vagy a nyilvánosság képviselőinek hozzá nem értése egy káros illúzió igazolását szolgálják.

Így állhatott elő az a helyzet, hogy a jogállami intézmények autonómiája mindent felülről szervezési elvvé változott: az az intézmény, amely szervezetiileg független, nem szorul ellenőrzésre, és függetlenségének görcsös őrzése pusztán a hatalmi és szervezeti kényelmet és ellenőrizetlenséget szolgálja. Az ügyészség szervezeti, valójában csak látszólagos politikai függetlensége súlyos károkat okoz a jogállami működésre vonatkozó társadalmi képzetekben. Hasonlóképpen diszfunkcionális a bíróságok szervezeti függetlenségének félreértése. Az önállóság ugyanis nem azonosítható az átláthatósággal és számonkérhetőséggel hiányával. Ezek az illúziók rossz intézményes működésmódokat

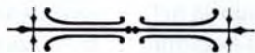
stabilizáltak, amelyek folyamatosan rombolják az alkotmányos berendezkedés iránti bizalmat.

A társadalom normakövetési hajlandósága és a demokratikus értékek támogatottsága addig nem változhat, ameddig a jogállam intézményes váza nem lesz

képes bizonyítani, hogy érdemes a bizalomra. Egyelőre ördögi körben vagyunk.

¹ <http://pewglobal.org>

² <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult>

Mirwais Janan

A rendszerváltás vesztesei és társadalmi kirekesztődés Magyarországon

*Gönczöl Katalin, Darvas Ágnes és
Köles Sándor kerekasztal-beszélgetése*

Gönczöl Katalin (Kriminológiai Tanszék), Darvas Ágnes szociológus és gyermekszegénység-kutató (ELTE TáTK) és Köles Sándor szociológus (a Demokratikus Átalakulás Intézet igazgató-helyettese) kerekasztal-beszélgetésén a rendszerváltás veszteseiről volt szó, benne a gyermekszegénységről, a mélyszegénységről és az elszegényedésről. Bemutatták, hogy mi a különbség a szegénység és a kirekesztődés között, és hogy melyek a legveszélyeztetettebb társadalmi csoportok. A beszélgetés résztvevői külön foglalkoztak azzal, hogyan hat a „lecsúszástól félők” biztonságteremtésére irányuló igénye a társadalompolitika alakítására.

I. Szegénység és peremre szorulás

A programot Gönczöl Katalin bevezetője nyitotta, aki már az elején kiemelte, hogy a jóléti társadalmakban a szegénységet gettósodásnak hívják, míg a szocializmusban ez a meghatározás a hátrányos helyzetűeknek felelt meg. Gyakorlatilag ez utóbbi elnevezés egészen 1990–1991-ig megállta a helyét, ám az új gazdasági rend kialakulásával a hatalom és a társadalom ráeszmélt, hogy nem csupán társadalomkutatási, szociológiai kérdéssről beszélünk, de a kérdéskört nagyon súlyos gazdasági szemszögből is vizsgálnunk kell. Nyitóbeszédében Ferge Zsuzsa tanulmányára hivatkozva Gönczöl Katalin elmondta: maga a válság és a válságtünet, így együttesen fölgyorsítja a kirekesztést, amelynek súlyos kulturális és gazdasági következményei voltak, vannak és lesznek. Ezek a következmények a szociológia és a politológia alaptéziseiből

kiindulva politikai viszályokat, konfliktusokat is gerjeszhetnek, ami pedig újabb peremre szoruláshoz, marginalizálódáshoz vezet. Ez a fajta marginalizálódás a magyar társadalomban mindig is halmozottan volt jelen, de az igazi gond, hogy fokozatosan halmozódik.

Jogászként szólt egy 1998. évi európai uniós ajánlásról, amely szerint a kirekesztettség, az emberi méltóság és az alapvető jogok megsértése a demokratikus alapértékeket is veszélyezteti. Ha ettől el is tekintünk, mondta Gönczöl Katalin, egyfajta nemzedéki, nemzeti és szociális konfliktusról mindenképpen szót kell ejtenünk. Egy újabb szociológiai kutatásra utalva megemlítette Polányi Károly 1948-as tanulmányát, amely szerint a szegénység önmagában nem katasztrófa, és önmagában nem megoldatlan, a halálos sérülésnek az számít, ha a kötelek elszakadnak. Újabb tudományos dolgozatra hivatkozott, mikor Baumann 1997-es tétéleit vázolta a hallgatóságnak, amelyeket úgy foglalt össze, hogy a szegénység és a peremre szorulás fő tünetjegyei a szükségletek azonnali kielégítésének igénye, a közösségvállalás és szolidaritás leértékelődése, a kötelességteljesítés csökkenése és a kötelességtudat enyhülése. Ami korábban érzelmi kielégítés volt, mára szükséglet-kielégítéssé vált. A legveszélyesebb a szabadság, a kockázat és a biztonság hiánya, hiszen a kirekesztettnek tulajdonképpen nincs mit veszítenie – tette hozzá megjegyzésként még Gönczöl Katalin.

II. A gyermekszegénység Magyarországon

Darvas Ágnesnek, a Magyar Tudományos Akadémia gyermekszegénység elleni kutatócsoportja vezetőjének kezdőmondatai szerint nem az a gond, hogy valaki időszakosan rossz helyzetbe kerül, az igazi nagy gond az, amikor ezek a helyzetek tartóssá válnak. Elmondása és kutatásai szerint a gyermekek ebből a szempontból is különleges helyzetben vannak, hiszen, ahogy fogalmazott, a „gyermekkor örökké tart”. Bár kis országról van szó, mégis nagyon nagyfokú területi és anyagi egyenlőtlenségekről beszélhetünk. A hátrányos kistérségek gyakorlatilag füzérek alkotnak, ahol a legnagyobb gond – jogi, gazdasági és szociológiai szempontból egyaránt – a jövőtlenség.

A gyermekszegénység-kutatás adatai szerint a következőket láthatjuk Magyarországon: a tizenhét éves életkor alatt a szegény gyerekek negyvennyolc százaléka olyan családban él, ahol nincs foglalkoztatott felnőtt. Az ilyen háztartások harminc százaléka az alapszegély